

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorOs1-M20z
спеціальності
016 Спеціальна освіта
Непосидяка Олена Миколаївна

Керівник:
Михальська С.А.,
доктор психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	6
1.1. Поняття «пізнавальна активність» в науковій літературі.....	6
1.2. Проблема розвитку пізнавальної активності у дошкільників із затримкою психічного розвитку.....	16
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗПР.....	34
2.1. Процедура організації експериментального дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження пізнавальної активності дошкільників.....	41
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗПР В ІНКЛЮЗИВНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	50
3.1. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей із ЗПР в інклюзивному дошкільному закладі.....	50
3.2. Зміст та організація корекційно-розвиткової програми «Формування пізнавальної активності».....	59
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність проблеми. На сьогодні поняття «пізнавальна активність» широко вживається як у науковій літературі, так і у педагогічній практиці, проте психологічні дослідження цього феномену, як теоретичні, так і експериментальні, мало дослідженні, а існуючі наукові праці з даної проблеми – переважно педагогічного спрямування.

Сучасні психолого-педагогічні праці у контексті проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку розкривають сутність пізнавальної активності (О. Кононко, С. Ладивір, М. Лісіна, Л. Лохвицька, Г. Люблінська та інші), індивідуальне зростання пізнавальної активності дітей (В. Кузьменко, С. Ладивір та інші).

Особливості розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці, умови і методи її формування в різних видах діяльності вивчені в роботах Є. Крігер, М. Лісіної, Т. Павловець, Т. Серебрякової, С. Чумакової та інших.

Серед науковців хто досліджує пізнавальні, особистісні, емоційно-вольові особливості дітей із ЗПР: Л. Андрусичина, В. Бондар, Т. Вісковатова, М. Дмитрієва, Т. Марчук, І. Омельченко, Ю. Рібцун, Т. Сак, У. Ульянкова.

Проблема пізнавальної активності дітей із ЗПР розглядалася дотично до проблем вивчення пізнавальної діяльності (Т. Єгорова, Т.Сак, Н. Менчинська, В. Лубовський та ін.), проблем організації навчальної діяльності (В. Лубовський, Н. Нікашина, К. Новакова, М. Певзнер, Т. Розанова, Н. Ципіна та ін.). Незважаючи на велику кількість класифікацій, які пропонували різні фахівці, що працюють в цій області, всі вони виділяють загальну структуру порушення затримки психічного розвитку, засновану на походженні порушення. При ЗПР у дітей спостерігаються порушення в інтелектуальній, емоційній і особистісній сферах. При ЗПР основні порушення інтелектуального рівня розвитку дитини припадають на недостатність пізнавальних процесів.

Нині не існує єдиного погляду на змістовне наповнення та визначення пізнавальної активності, недостатньо розроблений методичний апарат її експериментального психологічного дослідження та обґрунтування психолого-педагогічних умов формування пізнавальної активності дітей із ЗПР. Вирішення цих наукових проблем є дуже важливим для розв'язання цілої низки питань педагогічної практики, і насамперед тих, що пов'язані з успішністю засвоєння знань на всіх етапах дошкільного та шкільного дитинства в умовах інклюзивного навчання. Тому актуальність даної проблеми, її недостатня теоретична розробка зумовили вибір теми дипломної роботи магістра: «Формування пізнавальної активності дошкільників із ЗПР в інклюзивному дошкільному закладі».

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження особливостей розвитку пізнавальної активності дошкільників із ЗПР, скласти програму формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку із ЗПР.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми пізнавальної активності та особливостей її розвитку у дошкільників із затримкою психічного розвитку.
2. Дослідити особливості розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку та з типовим розвитком.
3. Описати психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей із ЗПР в інклюзивному дошкільному закладі, скласти корекційно-розвиткову програму «Формування пізнавальної активності».

Об'єкт дослідження: пізнавальна активність дітей дошкільного віку із ЗПР.

Предмет дослідження: особливості формування пізнавальної активності дітей із ЗПР в інклюзивному дошкільному закладі.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння і узагальнення матеріалів досліджень з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження,

бесіда, анкетування; статистичні – математична обробка експериментальних даних.

Місце проведення дослідження. Дослідженням було охоплено 10 дітей із ЗПР та 10 дітей із типовим розвитком дошкільного віку (діти віком 6 років) та 7 вихователів із комунальних закладів дошкільної освіти ясла-садок №13 «Малятко» комбінованого типу корекційно-відновлювального спрямування, ясла-садок № 2 «Казка» загального розвитку, ясла-садок № 3 «Теремок» загального розвитку управління освіти Покровської міської ради Дніпропетровської області.

Практичне значення роботи полягає у визначенні психолого-педагогічних умов, сприяючих розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку із ЗПР. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у психодіагностичній та психокорекційній роботі психологів в інклюзивному дошкільному закладі.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на звітних наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 р., 2022 р.; за результатами роботи опублікована стаття (Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей із ЗПР в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. Л.П. Мельник, Т.Л.Опалюк. Вип. 35. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С.66-72.).

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Робота містить 2 таблиці та 1 рисунок.

ВИСНОВКИ

1. Пізнавальна активність – це риса особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

2. Пізнавальна активність дітей дошкільного віку формується і розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про оточуючий світ, характеризується наявною пізнавальною орієнтацією, ініціативністю, самостійністю дитини, інтересом та оригінальністю. Особливість пізнавальної діяльності дітей із ЗПР полягає у зниженій здібності до прийому і переробки сприйнятої інформації, недостатньому розвитку операцій порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення і абстрагування, що обумовлює відхилення в мовному розвитку дітей даної категорії. У дітей із ЗПР має місце варіативна дефіцитарність пізнавальної активності: від вираженого недорозвинення, характерного для дітей із загальним недорозвиненням мовлення, або із інтелектуальним порушенням до незначних особливостей в оволодінні провідним компонентом мовленнєвої здібності.

3. За результатами проведеного експериментального дослідження низький рівень пізнавальної активності виявлено у більше ніж третини дітей дошкільного віку з типовим розвитком та більшості дітей із ЗПР, які не проявляли ініціативності і самостійності в процесі виконання завдань, втрачали до них інтерес при труднощах і виявляли негативні емоції, не ставили пізнавальних питань. Середній рівень виявлено у більшості дітей дошкільного віку з типовим розвитком, що свідчить про велику ступінь самостійності в прийнятті завдання і пошуку способу її виконання. У більшості досліджуваних дітей із ЗПР виявлено низький та середній рівень пізнавальної активності (96,6%), що проявляється у зниженій (в порівнянні з типовим розвитком)

здібності до прийому і переробки сприйманої інформації, недостатньому розвитку операцій порівняння, аналізу та синтезу, обмеженому об'ємі словника, труднощах вибору.

4. Вихователям не вистачає теоретичних та практичних знань з питань стимулювання пізнавальної активності дошкільників, визначення індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини, застосування засобів, що активізують творче продуктивне мислення дошкільника. Працівники дошкільних навчальних закладів потребують конкретних методичних посібників діагностики та корекції пізнавальної активності взагалі, індивідуальних особливостей її прояву у дітей із ЗПР зокрема.

5. Для формування у дітей дошкільного віку із ЗПР пізнавальної активності було складено корекційно-розвиткову програму «Формування пізнавальної активності». Заняття за програмою спрямовані на розвиток у дитини пізнавальної активності, вміння зосередитися, планомірно і послідовно розглядати об'єкти, вміння помічати малопомітні компоненти, розвивати спостережливість дітей, вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-слідчі залежності і робити висновки.

Проведене експериментальне дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми. Більш глибокої наукової розробки потребує аналіз динаміки розвитку пізнавальної активності дітей із ЗПР у дошкільному та шкільному віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. СПб : Питер, 2001. 288 с.
2. Баташева Н. І. Особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 535-536.
3. Богоявленская Д.Б., Петухова И.А. Умственные способности как компонент интеллектуальной активности : в кн. : Психологические исследования интеллектуальной деятельности. М. : Просвещение, 1979. С. 155-161.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: Підручник для ВНЗ. К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в дошкольном возрасте. СПб. : Питер, 2009. 398 с.
6. Борякова Н. Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей: учебно-метод. пособ. М.: Гном-Пресс, 2002. 64 с.
7. Босенко І.І. *Психологічні аспекти розвитку пізнавальної активності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Актуальні питання сучасної психології та соціології* (м. Одеса, 18-19 квітня 2014 р.). Херсон: «Гельветика», 2014. С. 70-73.
8. Веракса Н.Е., Булычева А.И. Развитие умственной одаренности в дошкольном возрасте. *Вопросы психологии*. 2002. № 2. С.24.
9. Власова Т. А. Дети с задержкой психического развития / Под ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. Москва, 1984. С. 121.
10. Войтко В.В. Затримка психічного розвитку в контексті наукових досліджень. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. Т.9. Вип. 30. URL: file:///D:/Downloads/952-3835-1-PB.pdf

11. Выготский Л. С. Проблемы развития психики. Собр. соч. : В 6 т. М. : Педагогика, 1983. Т. III. 366 с.
12. Годовикова Д. Б. Формирование познавательной активности. Дошкольное воспитание. 1986. № 1. С. 28-32.
13. Голицин В. Б. Познавательная активность дошкольников. Советская педагогика, 1991. № 3. С. 19-22.
14. Гризик Т. Методологические основы познавательного развития детей. Дошкольное воспитание, 1998. № 10. С. 22-24.
15. Даниленко Н. Розвиток пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку. Управління школою. 2005. № 22-24. С. 10-16.
16. Депутат Н. І. Соціальний розвиток дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: збірник наукових праць. 2012. №7. С. 91-92.
17. Діти з затримкою психічного розвитку : характеристика, особливості психологічного супроводу : метод. реком. для методистів із психологічної служби, практичних психологів дошкільних навчальних закладів / Укл. Л.О.Кондратенко. Суми : РВВ КЗ Сумський ОППО, 2015. 56 с.
18. Зубкова Т. И. Формирование познавательной активности слабоуспевающих учащихся начальных классов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Екатеринбург, 1993. С. 22.
19. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник / за ред. Н. Софій, І. Єрмакова. К. : Контекст, 2000.
20. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. М. : Академия, 2008. 176 с.
21. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика. М. : Академия, 2007. 421 с.

22. Котырло В.К., Дуткевич Т.В. Роль совместной деятельности в формировании познавательной активности дошкольников. *Вопросы психологии*, 1991. №2. С. 50-59.
23. Кригер Е.Э. Педагогические условия развития познавательной активности детей старшего дошкольного возраста. Барнаул, 2000. С. 32-35.
24. Лейтес Н.С., Голубева Э.А., Кадыров Б. Р. Динамическая сторона психической активности и активированность мозга : в кн. : Психофизиологические исследования интеллектуальной саморегуляции и активности. М. : Просвещение, 1980. С. 114-124.
25. Леонтьев А. Н. Психологическое развитие ребенка в дошкольном возрасте / под ред. А.Н. Леонтьева, А.В. Запорожца. М. : Международный образовательный и психологический колледж, 1995. С. 13-25.
26. Лисина М.И. Развитие познавательной активности в ходе общения со взрослыми и сверстниками. *Вопросы психологии*, 1982. №4. С. 18-35.
27. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*, 2002. № 4. С. 22-25.
28. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Х. : «ОВС», 2000. 164 с.
29. Лозовая В.И., Калашникова Л.Н. Формирование познавательной активности школьников в процессе организации их общения. Х. : ХГПИ, 1990. 84 с.
30. Лохвицька Л.В. Теоретичні основи формування пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк : Волинський Академічний Дім, 2009. Вип. 2. С. 19–25.
31. Лубовский В.И. Современные проблемы диагностики задержки психического развития. *Психологическая наука и образование*. 2012. № 1. С. 1-5.
32. Люблинская Г.А. Активность и направленность дошкольника [Хрестоматия по возрастной психологии. Учебное пособие для студентов] /

сост. Л.М.Семенюк; под ред. Д.И.Фельдштейна. Изд. 2-е, доп. М. : Институт практической психологии, 1996. 304 с.

33. Максимова В.Н. Познавательный интерес и проблемное обучение. *Вопросы психологии*, 1973. № 4. С. 84-91.
34. Мамайчук И.И., Ильина М.Н. Помощь психолога ребенку с задержкой психического развития. СПб. : Речь, 2004. 352 с.
35. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. СПб. : Речь, 2006. 400 с.
36. Марусинец М. Изучение познавательной активности. *Дошкольное воспитание*, 1999. №11. С. 12-15.
37. Марченко І. Засоби розвитку вербальної творчості у дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*. 2004. №1. С. 37-39.
38. Матюшкин М.В. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. *Вопросы психологии*. 2011. № 4. С. 5-17.
39. Мухина В.С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студ. вузов. 5-е изд. М. : Издательский центр «Академия», 2000. 456 с.
40. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. 4-е изд. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2001. 688 с.
41. Палій А. А., Гоян І. М Методи діагностики психічного розвитку дітей / За ред. А.А. Палія. Івано-Франківськ : Сим фонія форте, 2014. 652 с.
42. Певзнер М. С., Власова Т.А. О детях с отклонениями в развитии / под ред. М. С. Певзнер. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1973. 175 с.
43. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. М. : Современное слово, 2005. 157 с.
44. Педагогічна психологія : Навч. посібник / уклад. Власова О.І. К.: Либідь, 2005. 400 с.
45. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология: Ученик для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стереотип. М. : Издательский центр «Академия», 2000. 512 с.

46. Поддьяков Н.Н. Психическое развитие и саморазвитие ребенка-дошкольника. Ближние и дальние горизонты. С.-П. : Образовательные проекты. 2021. 146 с.

47. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» / за ред. Л.І. Прохоренко. 2018. 236 с.

48. Проскура Е.В. Развитие познавательных способностей дошкольника / под ред. Л.А. Венгера. К. : Радянська школа, 1985. 128 с.

49. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. К. : «Академвидав», 2006. 424 с.

50. Семенцова О. М. Теоретичні уявлення про затримку психічного розвитку та визначення напрямків корекційної допомоги дітям в умовах інклюзивної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2019. Вип. 37. С. 111-120.

51. Серебрякова Т. А. Экологическое образование в дошкольном возрасте. М. : Академия, 2006. 224 с.

52. Соколова Г. Б. Психологічні особливості пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Психологія*. 2010. Вип. 16. С. 78–83.

53. Суржанська В.А. Деякі підходи до вивчення індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку з метою розвитку їх пізнавальної активності. *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць / Гол. ред. проф. С.Ю.Балбенко. Х. : ХДПУ, 1999. Вип. 4. С. 68-71.

54. Суржанська В.А. Творчі завдання в роботі з дітьми старшого дошкільного віку. К. : Знання, 2003. 34 с.

55. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН

України. Київ, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Випуск 33. 2019. С. 214 – 234.

56. Туріщева Л. В. Корекція мислення учнів із затримкою психічного розвитку у процесі конструювання. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 334–338.

57. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. М. : ИНФРА-М, 2009. 569 с.

58. Фіцик І. О. Теоретичні аспекти розвитку пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Київський науково-педагогічний журнал*. 2017. №12(12). С. 117-123.

59. Щербакова Е. О некоторых особенностях познавательной активности в процессе обучения математике. *Дошкольное воспитание*. 1983. № 9. С. 42-45.

60. Щукина Г. И. Проблема познавательных интересов в педагогике. М. : Педагогика, 1988. 208 с.